

Првослав Т. Радић¹
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик
са јужнословенским језицима

УДК 811.163.4'26
Оригинални научни рад
Примљен: 10. септембар 2022.
Прихваћен: 1. октобар 2022.
DOI: <https://doi.org/10.46630/gsrj.20.2022.06>

УЛОГА СРПСКЕ ЕЛИТЕ У СТВАРАЊУ ЛИНГВОПОЛИТИЧКОГА КОНСТРУКТА „СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК”

С освртом на Ј. Скерлића и А. Белића
као пропагаторе југословенства

Након прихватања српског језика (тзв. штокавице) за књижевни у Хрвата у време илирског покрета 30-их година XIX столећа, дакле, установљења истог књижевног језика за Србе и Хрвате, у србистици је постепено прихватана лингвополитичка парадигма о заједничком „српскохрватском” језику. Тиме се наука о српском језику на кључним научнотеоријским чвориштима нашла пред неприликама чије ће последице осећати до данашњих дана. Значајну је улогу у овоме имао део српске филолошке елите с размеђа XIX и XX столећа који се определио за југословенство. Тако ће југословенски оријентисани српски лингвисти одбацити Миклошич–Караџићево учење о српском („штокавици”) и хрватском („чакавици”) као различитим језицима, уподобљавајући свој лингвистички приступ новозацртаним идеолошким циљевима. Штавише, њихов пристанак уз југословенску идеју значиће и тада и касније углавном подилажење и додворавање хрватској страни (па и Европи), те чињење уступака на штету српских и научних и националних интереса, из не баш увек до краја јасних разлога. Као добри примери те префињене српске колаборације с југословенском идеологијом могу се издвојити поједини делови учења Ј. Скерлића и А. Белића, чему је, између осталог, и посвећен овај прилог.

Кључне речи: српски језик, „српскохрватски” језички конструкт, идеологија југословенства, лингвополитика, Јован Скерлић, Александар Белић.

1. Из историје питања

Свест да српским језиком говоре и они који тај језик другачије именују и који се и не морају сматрати Србима давнашња је у Срба. Већ је Вук Караџић (1787–1864) био судиоником тих раних социолингвистичких процеса и лингвополитичких престројавања на западном делу српског етничког простора. Он је средишњу јужнословенску област, која ће се у линг-

¹ prvoslavr@yahoo.com

вистичком смислу после њега све чешће називати тзв. штокавицом (/ „штокавштином”), рачунао у српски етнички и пре свега – *српски језички простор*, разликујући га, на пример, од хрватског („чакавице”) или словеначког („кајкавице”).² Уосталом, српски етнички карактер „штокавице” нису тада оспоравали ни многи знаменити Хрвати (Љ. Гај, И. Вебер-Ткалчевић и др.), а пре свега гласовита европска филолошка имена. Заправо је ово Караџићево учење у својој основи и било тек изданак европске филологије тога времена, а он следбеник својих европских учитеља и сарадника (Ј. Копитара, П. Шафарика, Ф. Миклошича и др.). Караџић није видео могућност другачијег именовања језика којим се говори на средишњим јужнословенским просторима осим – *српски језик*, макар то морало важити само за Србе и њихову науку. На то најбоље указују сами наслови његових дела која се тичу тог језика, односно културне баштине настале на њему: *Писменица сербскога језика* (1814), *Српска граматика* – заједно са *Српским рјечником* (1818), *Први српски буквар* (1827), *Народне српске приповјетке* (1821), *Народне српске пјесме* (1823–1833), *Народне српске пословице* (1836) итд.³ Чак и у условима прихватања српскога језика („штокавице”) за књижевни у Хрвата и с тим у вези заједничке српско-хрватске сарадње под жезлом Беча (Књижевни договор, 1850), није се препознавала Караџићева спремност да попусти пред питањем назива тог надаље заједничког књижевног језика за Србе и Хрвате. Вероватно је из тог разлога документ Књижевног договора, око кога су учесници били окупљени у Бечу, остао нем пред кључним питањем – питањем назива језика о којем се договара. Уосталом, и Франц Миклошич (1813–1891), професор на славистичкој катедри у Бечу, отац упоредне граматике словенских језика и Караџићев блиски сарадник, те и учесник Књижевног договора, био је против некаквог заједничког, двонационалног назива језика, несумњиво планираног за политичке потребе Запада на Бал-

² Ово термилошко разликовање је направљено према репрезентативној језичкој одлици која се тиче територијалне расподеле упитних заменица *што* (/ *шта*), *ча* и *кај*, што је, наравно, праћено многим другим, далеко крупнијим језичким разликама, нарочито између „штокавско-чакавског” и „кајкавског” блока (исп. ИВИЋ 1985: 31–33). Опште је познато да „штокавица” / „штокавштина” у основи захвата област Србије, Босне, Херцеговине, Црне Горе и већег дела Хрватске (Славонија, Далмација), док је „чакавица” / „чакавштина” углавном заступљена на далматинском острвљу и у деловима Истре. „Кајкавица” / „кајкавштина” (ако ту не рачунамо и словеначки, који је такође заправо „кај-кавски”) се простире у северозападном делу Хрватске, у оквирима некадашње тзв. цивилне Хрватске, некоћ доброно прошаране српским („штокавским”) елементом.

³ Додуше, у оквиру личне Караџићеве преписке може се гдекад пронаћи и другачије именовање српског језика, као у једном његовом писму из 1850. год. Ј. Гриму на немачком (исп. „serbisch-croatische”, КАРАЏИЋ 1848–1850: 607), што је свакако био део Караџићева куртоазног приступа великом Гримовом ауторитету и његовом виђењу овога термилошког питања. (Но, и у том случају остаје питање виђења самог садржаја појма „хрватски”, исп. фус. 8).

кану.⁴ Миклошич није био противан таквом називу из политичких разлога, јер је као аустријски поданик (што је, уосталом, био и Караџић) морао бити опредељен за политичко повезивање Срба и Хрвата, већ из научних, будући да су за њега као врхунског слависту српски и хрватски (као и словеначки), односно „штокавски” и „чакавски” (као и „кајкавски”), у основи били различити народни језици.

Прихватање српског језика за књижевни у Хрвата у време клерикалистички обележеног тзв. илирског покрета 30-их година XIX столећа те тиме и фактичко установљење заједничког књижевног језика за Србе и Хрвате, наметнуће уобичајену лингвистичку парадигму која се тиче успостављања хијерархијског односа између књижевног језика и стања у народним говорима. По њој, све што је на територијално-административном плану подведено под „покровитељство” једног књижевног језика треба да се и у научном смислу подведе *под исти народни језик*, колико год он био дијалекатски, но евентуално и језички нејединствен, пре свега, наравно, када је реч о сродним и блиским идиомима. Тако ће се с нарастајућом лингвополитичком парадигмом о заједничком „српскохрватском” књижевном језику Срба и Хрвата, као и самим знацима њиховог у будућности чвршћег, југословенског политичког суживота, некадашња три лингвистичка система (заправо језика) с овога простора, српски, хрватски и словеначки, надаље све чешће увезивати у један народни језик, подељен на „дијалекте” представљене анационалним лингвистичким терминима „штокавица”, „чакавица” и „кајкавица”. (Притом ће последњем термину временом бити одузето право да представља словеначки језик у Словенији, исп. фус. 1). Ови термини, дакле, почињу обележавати тек различита „наречја”, тј. основне дијалекте једног наводно заједничког народног језика, иако договора о његовом назвању неће бити ни тада. Није тешко закључити зашто је пре свега хрватска пажња у духу илиризма била усредсређена на овакав приступ, који је српски језички простор („штокавицу”), као далеко распрострањенији од хрватског („чакавица”) и (дела) словеначког („кајкавица”), намеравао увести у корпус *етнички и лингвистички заједничке*, српско-хрватске баштине.⁵ А тај српско-хрватски језички простор није могао бити јединствен ни по етничким ни по лингвистичким мерилима, јер је, на пример, учешће оних који се Хрватима зову међу ијекавцима, дакле у „штокавици”, међу српскоговорећима, тада било тек симболично. По хрватском политичару Ј. Смодлаки, хрватски је удео међу „штокавцима” пре једног века износио тек једну

⁴ Миклошич, наиме, овакве називе (исп. већ тада у западним областима: „hrvatski ili srpski”, „hrvatsko-srpski” и сл.) сматра лингвистички погрешним (МИКЛОШИЋ 1879: 202).

⁵ Притом ће се хрватска природа „чакавице”, а временом све више и источнога дела „кај-кавице” (са Загребом као политичким центром, исп. фус. 2), све више узимати за неупитну.

тридесетину (КОСТИЋ 1964: 50),⁶ па није чудо што су и после Караџића, макар били и југословенски оријентисани, Срби под „штокавицом” подразумевали српски језик (нпр. НОВАКОВИЋ 1871: 297), штавише „прави српски говор” (КАРИЋ 1887: 204). Из свега овога, дакле, није тешко наслутити да је и сам термин „штокавица” створен и(ли) искоришћен за *политичке потребе* измештања српског имена из српског лингвистичког садржаја.⁷ Тиме је отворан простор за усталичавање двонационалних термина (нпр. „српскохрватски” / „hrvatskosrpski” / „hrvatski ili srpski” и сл., исп. фус. 3), који су главнином свога територијалног домета такође имали покрити назив „српски језик”.

Иако ће идеја југословенства, долазила она од Срба или Хрвата, у нади да буде трајно или привремено решење, као искрена или као потворна намера, добијати у предстојећем периоду на своме замаху, посебно у Хрвата, остала су поједина крупна лингвистичка питања која је требало уподобити југословенским политичким плановима. Међу тим питањима, која су представљана као важна за даље југословенске интеграције, два су се издвајала као најзначајнија. Прво се тицало потребе усклађивања српских и хрватских ставова о националној нерепрезентативности „штокавице”, дакле, српског језичког простора, док се друго тицало одабира обема странама погодног назива за тај „заједнички” народни, као и књижевни језик. Ова национално-језичка питања била су кост у грлу југословенској идеологији, због чега је српска страна гурана у отклон од Караџићевог (и не само његовог) учења о „штокавици” као српском језику, као и од његовог (и не само његовог) доследног чувања назива „српски језик”. Трбало је, дакле, у србистици постепено и неприметно напуштати караџићевски курс и правити заокрет у новом правцу, а ако је могуће Караџића временом прогласити и основоположником југословенске идеје, што ће се касније и десити. На решење овог првог питања није се дуго чекало. Караџићев ученик и сарадник, српски филолог Ђура Даничић (1825–1882), и сам радећи једно време на позив „хрватскога” бискупа и политичара Ј. Штросмајера (в. фус. 25) у новооснованој хрватској академији наука (под називом *Jugoslavenska akademija znanosti i*

⁶ И П. Ивић ће крајем XX ст. забележити да је проценат ијекаваца, када је реч о корпусу народних говора, међу Хрватима сасвим низак: „Свега можда 3 или 4 процента има ијекавицу као свој матерњи говор” (ИВИЋ 2014: 331 /1995/). То, међутим, неће омести хрватску страну да на појединим језичким мапама читав ијекавски простор западног Балкана данас представља као (велико)хрватски (исп. МАТАСИЋ 1994).

⁷ Може се претпоставити да су најпре постојали народни облици „чакавци” и „кајкавци” (/ „кекавци”) као именована за Хрвате и Словенце, можда унеколико и пејоративна, која су се најпре међу Србима усталила, а онда су за лингвополитичке и друге потребе аналошки сачињени именованима „штокавци” и „штокавица” организовано потискивани термини „Срби” и „српски језик”. Иако лингвистичко питање настанка и природе ангажмана термина „штокавци” и „штокавица” није до краја разјашњено, Караџић је оставио (своје?) запажање да се Срби „према *Чакавцима* и *Кекавцима* могу звати *Штокавци*” (КАРАЏИЋ 1849: 143).

umjetnosti, исп. фус. 9, 25), напустиће учитељев курс након његове смрти и одредити се за начело српско-хрватске етничке недељивости. А по овом начелу су „Срби и Хрвати један народ, само имају два имена, па се један дио зове Србима, а други Хрватима” (ДАНИЧИЋ 1874: 309). Тако је дата и подршка брисању национално-језичког разграничења између „штокавице” и „чакавице” као српског односно хрватског језика. Даничић је тиме подржао нову, лингвополитичку парадигму, а с тим је, опет супротно Караџићу и Миклошичу, паралелно ишло и његово опредељење за назив „хрватски или српски језик”, што ће давати додатни подстицај Хрватима да српски језик именују (краће) и само „хрватским”. Даничићевим учешћем начињен је, дакле, заокрет од Караџићева и Миклошићева учења, иако ће већ тада поједини критичари (нпр. С. Бјелановић, 1883) у његовим побудама препознавати превласт политике над науком (према КОСТИЋ 1964: 56). Остало је само још да у српским срединама нова псеудолингвистичка парадигма заживи пуним плућима, иако то неће ићи баш тако глатко.

Што захваљујући Даничићевим наследницима, што деловањем ауторитативног хрватског филолога Ватрослава Јагића (1838–1923), Миклошићева ученика и наследника на катедри за славистику у Бечу, парадигма о наводно српско-хрватском заједништву и недељивости крчила је пут у србистику, у исто време је изнутра разарајући. На то су утицали и други по Србе често седативни чиниоци, који су у овој српско-хрватској вези сугерисали српску етничку и другу надмоћ. За овај период посматрано, такви су били, на пример, поједини ставови европске науке, поред осталих и *Велике опште енциклопедије* П. Ларуса (1875), где је оперисано „општим именом Срба”, под које се подводе Хрвати и хрватски језик као „један искварени дијалекат српскога” (према КОСТИЋ 1964: 25). Овде се српски језик дели на херцеговачки, рашки, сремски и – хрватски дијалекат (!), што ће као класификациони модел једно време бити прихваћено и у српској дијалектологији (нпр. Ј. Живановић, А. Белић). Не мање вредна ставка у овим дешавањима била је и појава значајних филолошких дела тзв. хрватских вуковаца, као *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (Загреб 1899) Т. Маретића, сачињена на грађи Караџићевих и Даничићевих дела (рачунајући и Караџићеве фолклористичке изворе), или у истом духу, према Караџићевим и Даничићевим начелима сачињен *Hrvatski pravopis* И. Броза (1892), као и Ивековић–Брозов *Rječnik hrvatskoga jezika* (1901), настао на грађи из књижевних дела српских писаца. Све се ово српској елити могло чинити као њено уважавање од стране Хрвата, па можда и као снажно хрватско приближавање Србима, а свакако јој је све то поред лажног угођаја могло давати и лажну наду у своју културну и политичку превласт у будућој српско-хрватској (југословенској) политичкој заједници. Српски интелектуалци тога времена, како пише М. Миловановић крајем XIX столећа, „могли су очекивати с правом да ће Хрвати, који су већ узели језик српски за свој књижевни

језик, који су за свој културни живот морали црпили снагу у српским обичајима, српским народним традицијама и умотворинама, пристати најзад да се без резерве и без погодаба сакупе око српског народног центра” (према КОСТИЋ 1964: 70). У сличном тону, на самом почетку XX столећа, млади Н. СТОЈАНОВИЋ (1902: 496), будући српски првак из Босне, процењује да ће у међусобним политичким трвeњима морати да победе Срби или Хрвати (као заправо тек две различите партије!), те верује да ће на крају Хрвати, немајући националне свести,⁸ и поред снажне католичке бране прихватити српско опредељење. То гарантује „њихова мањина, географски положај, околност, што живе свуда помешани са Србима, и процес опште еволуције, по коме идеја Српства значи напредак” (496).

Додуше, српски интелектуалци су послушкујући стање на терену могли од Хрвата очекивати и нешто друго, посве супротно, што се читовало и на Првом хрватском католичком конгресу у Загребу (1900), посвећеном ширењу хрватства на исток (исп. МЕДАКОВИЋ 1901, в. фус. 25), као и у потоњим догађајима. На тој су линији, уосталом, поодавно биле танане методе панхрватизма, чак и под плаштом идеологије југословенског заједништва, и то управо путем преузимања српскога језика (под етикетом „hrvatski ili srpski”, „hrvatsko-srbski”, „hrvatski” и сл.⁹) за књижевни у Хрвата. Тиме би се у хрватској политици, не без снажнога бечко-ватиканског покровитељства (исп. и тадашњу нем. геостратегију *Drang nach Osten*), могао постићи низ важних стратешких решења, почев од држања Срба што даље од „прљавих руских руку”, како се једним сличним поводом изразио Ј. Копитар, до уклањања „прекобројних” православних Срба у Хрватској, Славонији и Далмацији („Хрваћана”), – дакле на западним српским стаништима. Вероватно су управо тиме руковођени, држећи стално и углавном лицемерно иницијативу српско-хрватског и југословенског заједништва (исп. фус. 9), Хрвати („да се Власи не досете”) чак почесто осуђивали успореност развоја југословенске мисли међу Србима, на пример кроз критике упућене тадашњим србијанским институцијама због тога што у својим лингвистичким издањи-

⁸ О непостојању (јасне) националне свести у Хрвата говори више аутора и различитим поводима. Већ се В. Дворниковићу, иако југословенски оријентисаном, изотело запажање да *што, ча и кај* „претстављају не само три наша дијалектска него и три психичка и карактеролошка типа” (ДВОРНИКОВИЋ 1939: 642). П. Ивић уочава да код католика „српскохрватског језика” нема ни „заједничког етничког имена ни заједничке народне свести” (ИВИЋ 2014: 250/1991/), а за М. Екмечића „недостатак етничког јединства” у Хрвата „остаће трајно обележје хрватске националне свести” (ЕКМЕЧИЋ 2011: 450). Све то, међутим, само даје за право бројним историјским подацима и назнакама који говоре о вештачком стварању хрватске нације за политичке потребе Запада, што на узаврелом балканском полигону неће бити неубичајено ни у потоњим временима, рачунајући и ова данашња.

⁹ Још раније се једно време овај народни, одн. службени језик међу Хрватима одлуком Хрватскога сабора (1861) званично називао и „jugoslavenski”, баш као и њихова потоња академија наука, што је свакако и резултат тамошње снажне заступљености српског народа (исп. фус. 2, 8).

ма у називу језика не укључују и хрватско име. Тако, бринући наводно о равноправности у филолошким пословима између српске и хрватске стране, хрватски филолог Т. Маретић, у вези с објављеном првом огледном свеском Речника Српске краљевске академије под насловом *Српски речник књижевнога и народнога језика* (Београд, 1913), замера овом издању, између осталог, то што се у његовом називу не налази и хрватско име (према Речник САНУ I: XII), иако су разлози за ову примедбу могли бити само политичке, а не научне природе. Надолазећи српски интелектуалци, чија је магловита југословенска оријентација била снажнија од њиховог сопственог националног осећања, а понекад и од њихове научничке части, биће склони томе да овакве захтеве у недоглед испуњавају. Утолико пре што им је то често широко крчило путеве и властитих друштвених амбиција. (*Nihil novi sub sole.*)

2. Ј. Скерлић и А. Белић: Из методологије лингвополитикологије

2.1. За разлику од стања након Берлинскога конгреса (1878), које се у науци оцењује као период заостравања односа између Срба и Хрвата, чинило се да после доласка Карађорђевића на власт наступа повољнија клима у односима између ова два народа. Јован Скерлић (1877–1914), српски историчар књижевности и књижевни критичар, професор Велике школе и потом Београдског универзитета, у то време бележи: „Политичко зближавање Срба и Хрвата од 1904. године значило је почетак решавања најважнијег проблема нашег двоименога народа” (СКЕРЛИЋ 1914: 435, исп. 353–354). Већини тадашње српске елите, макар оној најгрлатијој, такво виђење нису могли помутити ни погроми над српским народом у Загребу на самом почетку века (1902, 1909).¹⁰ Тако је и Скерлић у то време био окупиран плановима о српско-хрватском (одн. српско-хрватско-словеначком) културном јединству. Колико је језик у овим питањима једна од кључних појава, без које се не може разумети никаква културна и национална политика, показује и чињеница да је та спознаја нагнала Скерлића да се почетком XX столећа позабави и низом језичких питања. „За свакога који уме да мисли и који зна за последње и несумњиве резултате науке, – пише аутор – јасно је да су Срби

¹⁰ Р. Грујић ће управо као одговор на дешавања у Хрватској из 1909. год. написати читаву књигу о српском народу у западним крајевима, који се, и по њему као раније и по В. Караџићу, не именује Хрватима већ покрајински (провинцијално) Сремцима, Банаћанима, Бачванима, Барањцима, Славонцима, Хрваћанима, Далматинцима, Бошњацима, Херцеговцима (ГРУЈИЋ 1909: 144), што ће, уосталом, потврђивати и потоња историјска наука (исп. ЕКМЕЧИЋ 2011: 178). Ипак, чаша југоилузионизма, чак и у оваквим тренуцима, није мимоишла Грујића, као ни многе његове српске савременике, иако ће, на другој страни, српски иселјеници оштро осуђивати ова антисрпска дешавања (исп. нпр. реаговања у *Srpskom odjeku*, српским новинама у САД, на догађаје из 1902. год.).

и Хрвати један исти народ, да је оно што је српско у исто време и хрватско, и обратно: што је хрватско то је и српско, и да је сва наша и народна и књижевна будућност у што бржем и потпунијем међусобном прожимању и саједињавању” (СКЕРЛИЋ 1908: 24). У његовим радовима су, тако, уобичајени изрази „српско-хрватски дијалекти”, „српско-хрватски књижевни језик”, „српско-хрватска књижевност”, као и „српско-хрватски народ”, „српско-хрватска народна особеност” (исп. „Србо-Хрвати и Словенци”) итд. Под изразом „наша браћа римскога закона”, под којим је Караџић подразумевао Србе католике, односно католике српскога језика, у Скерлићевим радовима се почињу недвосмислено подразумевати и „чакавци” и „кајкавци” (СКЕРЛИЋ 1913: 342), – они који нису ни Срби ни говорници српскога језика. Паралелно с низом критичких опаски на Караџићев рад, Скерлић је, ипак, показивао тежњу да Караџића подведе под југословенску политичку мисао.

Одушевљен идејом о потреби стварања још уједначенијег књижевног језика у Срба и Хрвата (па и Словенаца), Скерлић пред Први светски рат покреће анкету (*Анкета о јужном или источном наречју у српско-хрватској књижевности*, 1914), чија је основа био његов програмски чланак *Источно или јужно наречје*,¹¹ у коме предлаже *екавицу* и *латиницу* за обједињујуће чиниоце новог, јединственијег књижевног језика. У Анкети ће учествовати знатан број интелектуалаца са српске и хрватске стране, а прилог овој дискусији даће и водећи српски лингвист А. Белић.¹² Скерлић је пошао од чињенице да се *збирно посматрано* екавица јавља на ширем јужнословенском простору, и код Срба и код Хрвата и код Словенаца: она је обележје источних „штокавских” говора, северних „чакавских”, а екавском се сматра и „кајкавска” област, те се екавским, дакле, „говори [...] на Словенском Југу од Триглава па до Солуна” (СКЕРЛИЋ 1913: 349).¹³ Скерлић је, тако, у екавици препознао спону која је у области заједничкога књижевног језика могла – макар симболички, на лингвополитичком плану – чвршће повезати Хрвате и Словенце са Србима, тачније Србијанцима и српском матицом. Овде су се, с тим у вези, додатно нашли и ауторови аргументи који је требало да представе ијекавицу, једну од најтипичнијих српских језичких особина, тежом за усвајање од екавице. Обједињујући органски различите идиоме (тј. језике) са западнојужнословенскога простора, аутор пажљиво заобилази Караџићеву парадигму о српско-хрватско-словеначком („штокавско-чакавско-кајкавском”) разнојезичју. Тако, док су пређашња Караџићева

¹¹ Још по Караџићеву виђењу, „источно наречје” је као главну одлику имало екавицу, а „јужно” ијекавицу.

¹² Истоветност Белићевог и Скерлићевог лингвистичког погледа упућује на претпоставку о њиховом мање-више усклађеном деловању у вези с овим и сличним питањима.

¹³ Бугарска је територија, очито из политичких разлога, изостајала из оваквих промишљања иако њен знатан део није мање „екавски” од, нпр., доброг дела српске („штокавске”) или хрватске („чакавске”) области.

и Новаковићева иступања о предностима ијекавице или екавице била сагледавана са *српског* националног становишта (не доводећи у питање опстанак ћирилице код Срба), ово је питање сада у Срба покренуто с наднационалног, *југословенског* гледишта и носило је другачија решења, односно другачију аргументацију.

Ипак, Скерлићев предлог о јединственом словенском књижевном језику на западном Балкану није уродио плодом.¹⁴ Иако је аутор ову идеју вероватно добио од Хрвата, већина тамошњих интелектуалаца ће је одбацивати, а касније ће она бити проглашена и унитаристичком („великосрпском”). Предлог је, осим тога, и на српској страни донео неке резултате који се не би могли сматрати повољнима по српску науку и српски национални идентитет. Српска ијекавица, коју су Хрвати пригрлили (в. фус. 6), а коју ће напустити један број српских књижевника ијекаваца, почела се, у односу на екавицу, утемељивати као симбол (ново)хрватства. Скерлићевим инсистирањем на екавици, која долази из београдскога културног и политичког центра (и тзв. београдског стила), настављено је њено уздизање на примарни симбол српства, чиме ће се додатно отворити пут претакању српства у србијанство. Утолико пре што аутор сматра да је Караџићево „јужно наречје” (в. фус. 11), којим је Караџић и писао, било „дотле у српској књижевности *неупотребљавано* наречје” (СКЕРЛИЋ 1913: 331, курс. П. Р.), што се може тумачити Скерлићевом спремношћу да из српског књижевног корпуса искључи ијекавску књижевност Дубровника, Босне, Славоније и других српских крајева. А то су области у којима и данас, у мањој или већој мери, има Срба и у којима се, у сваком случају, и данас говори српски. То је, можда, са стране српских интелектуалаца такође требало да буде својеврстан уступак, залог будућем српско-хрватском, тј. југословенском јединству, иако ће то чинити штету осталим српским етничким гранама, препуштеним нарастим апетитима несрпских културних центара и њихових елита. Предлажући латиницу за заједничко писмо Срба и Хрвата, иако он у томе није био први међу Србима, Скерлић није био обзирнији ни према српској ћириличној баштини, према којој су чак и поједини Хрвати тада показивали више поштовања. Ово ће унеколико најавити злу судбину српске ћирилице у потоњим временима, почев од самих дешавања у окупираној Србији током Првог светског рата.

2.2. Међу научницима који су се почетком XX столећа ангажовали на припремању атмосфере за уједињење Срба с Хрватима и Словенцима посебно место припада лингвисти Александру Белићу (1876–1960), професору Београдског универзитета и академику Српске краљевске академије (потом

¹⁴ Формално, на лингвополитичкој разини, трагови тога приступа наћи ће се једно време у називу службеног језика југословенске краљевине („српско-хрватско-словеначки језик”), у Уставу из 1921. године.

и САН(У)), те многогодишњем њеном председнику. Белићева студија *Србија и јужнословенско питање*, објављена у Нишу почетком 1915. године, у жеку рата (који је Белић углавном провео у Италији), представља својеврстан политички манифест намењен уједињењу Срба, Хрвата и Словенаца. Студија је требало да покаже „како дубоко леже клице српскохрватскога јединства и како је старо питање о једној државној заједници Срба, Хрвата и Словенаца” (БЕЛИЋ 1915: 86).¹⁵ Значај језичког питања у овим пословима потврђује чињеница да је управо прво поглавље Белићеве књиге, под насловом *Јединство српскохрватско са тачке гледишта језика* (87–99), посвећено језику. У првом одељку овога поглавља,¹⁶ аутор на самом почетку истиче да је језик „несумњиво најјаснији знак једне етничке целине” (87), мада већ у потоњим пасусима пише да је „један од најпоузданијих критеријума за то био [...] језик” (89, курз. П. Р.). Он се, међутим, труди да ту „етничку целину” назива „српскохрватским народом”, који настањује „српскохрватску област” и говори „српскохрватски језик” (са „штокавским”, „чакавским”, те и „кајкавским дијалектом” унутар себе). Аутор се овде кроз анализу хрватскога тројезичја, те критичке осврте на Миклошича и тзв. филолошки метод на који се Миклошич ослањао (88–89),¹⁷ заправо позабавио *хрватским* националним питањем, које је требало као заокружен пројекат у најбољем светлу понудити Хрватима и унети га у конкретне југословенске планове већ током рата. Утолико пре што се знало да међу Хрватима није било свеопштег одушевљења за ово уједињење и што су међу њима постојали и другачији планови, па и потхрањиване идеје о хрватском уједињењу с Босном и Херцеговином у оквирима реформисане Аустроугарске монархије, чиме би западни Срби остали у туђој, углавном непријатељској држави. Бавећи се кроз призму језика поглавито хрватским националним питањем, Белићу неће засметати што је у нарастајућој лингвополитичкој парадигми Србима остајао прилично неидентификован језички простор „штокавице”, коју деле с Хрватима (односно „српскохрватски”), док су Хрвати, поред тог са Србима заједничког „српскохрватског”, имали и своје посебне језике – у првом реду своју „чакавицу”, а потом и „кајкавицу” са загребачким средиштем, макар и даље добрано германизованим. И поред уопштених тежњи ка јединству, на помолу је било стварање непринципијелне терминолошке опозиције, одржане готово до данас, – *српскохрватски* за Србе : *хрватски* за Хрвате, иако су лингвистички критерији говорили нешто сасвим друго,

¹⁵ По налогу србијанске владе, Белић је (с Ј. Цвијићем, С. Јовановићем, Н. Стојановићем и др.) учествовао и у осмишљавању Југословенског одбора, званично представљеног 1915. год. у Паризу с циљем стварања југословенске државе.

¹⁶ Његов наслов је: *Практично решење тога питања код Срба и Хрвата. – Даничић и хрватски или српски речник Југославенске Академије знан. и уметности* (87–89).

¹⁷ Овим методом се критериј националног одређења чвршће везивао за филолошку, тј. језичку препознатљивост.

заправо супротно – *српски* за Србе и српске етничке просторе, а *српскохрватски* (*хрватскосрпски* и сл.) за Хрвате.

За уграђивање оваквог филолошког виђења српско-хрватских односа Белић сматра подобним Јагићево учење, посебно његова поједина језичка тумачења. Што се више проучавао „чакавски дијалекат”, пише Белић у јагићевском духу (в. 3), све се јасније утврђивало да ни у морфологији, ни у лексици, ни у акцентуацији нема ничега „што не би чакавски дијалекат у *непосредној прошлости* спајало са штокавским” (90, курз. П. Р.). Да је аутор из дневнополитичких и пропагандних потреба забраздио у језички историцизам, сведочи и начин на који он овде дефинише појам „српскохрватски”: „Како штокавским дијалектом говоре и Хрвати и Срби, а чакавским само Хрвати, то ја називом српскохрватски језик не означујем штокавско-чакавске дијалекте него *један језик по пореклу*, чијим данашњим дијалектима говоре они који се називају Србима и Хрватима” (91, курз. П. Р.). „Из овога се види – признаје, ипак, Белић – да је *назив српскохрватски језик врло релативне вредности*.¹⁸ Ми њиме називамо групу оних народних говора који при поређењу са оближњим словенским језицима чине *по своме пореклу целину*” (91, курз. П. Р.). Уз очито мешање синхроније и дијахроније, аутор, дакле, такву „целину по пореклу” није био спреман да прихвати за однос српског према којем другом јужнословенском језику, на пример према суседном бугарском (в. фус. 13). Но, на другој страни, пуно ће труда Белић уложити да у овако зацртану лингвистичку скицу „српскохрватског” укључи и „кајавски дијалекат”, – „један словеначки дијалекат у Хрватској, северно од Купе”, који је постао „језиком једног дела Хрвата” (91). Ауторово признање „кајавскога” за „један словеначки дијалекат у Хрватској” значило је управо уважавање филолошког метода, а тај исти метод у „штокавском” случају (у поставци „штокавски” = српски) Белић није био спреман да примени.¹⁹ Јер, то би га неминовно вратило Миклошич–Караџићевој парадигми о „штокавици” као српском језику, што тек не би било у интересу хрватског националног програма, по којем је „штокавица” улазила у домен посебних хрватских политичких интереса.

¹⁸ То би могли имати на уму они на српској страни, у српским институцијама, који и данас виде ово језичко именовање као најпогодније решење (исп. РАДИЋ 2017, в. фус. 4). У том довијању да овај термин преживи међу Србима, макар у српској науци, заступници те идеологије у нас упорно изналазе нова оправдања кад им понестану стара. Једно од њихових новијих тумачења своје упориште за опстанак термина „српскохрватски” (сада и „српско-хрватски”) налази у наводно добро представљеној територијалној распоређености једног језика којим на истоку говоре Срби, а на западу Хрвати, што би формално узев можда могло важити само за заједнички књижевни језик. На плану, пак, дијасистема такво тумачење нити се може довести у везу с каквим јединством ова два језика, нити с учитаним географским распоредом ова два народа, јер се српске етничке области и данас простиру и западније од хрватских станишта.

¹⁹ Додуше, тек стидљиво исказано, препознаваће се у овој студији да је и српски језик („штокавица”) такође временом постајао језиком једног дела Хрвата.

Белић схвата да је хипотетичка конструкција о *некадашњем* „штокавско-чакавском” језичком јединству прилично слабо место у његовој теорији, те он зато у илирском духу види одступницу у садашњости – на књижевнојезичком плану.²⁰ И кад се према стању народних говора не би могло доказати да они код Срба и Хрвата чине какву целину, пише аутор, – „данас би било ипак изван сваке сумње њихово национално јединство. Јер они данас имају један, заједнички књижевни језик” (93). Белић је, тако, управо према чињеници да Срби и Хрвати имају заједнички *књижевни* језик (тачније да су Хрвати за књижевни језик усвојили српски) вољан да заступа тезу и о јединственој нацији – или чак наднацији. Он је, дакле, спреман да трага за легитимитетом филолошког метода на нивоу „србохрватства” (југословенства) као наднације и њеног књижевног језика, али не и да прихвати овај приступ на нивоу „српства”, па унеколико и „хрватства”. Аутор, најзад, у (де)градацијском низу за „непобитни доказ” томе да Срби и Хрвати чине један народ наводи и то да они – „по својим жељама, *то хоће да буду*” (93, курс. П. Р.). То је несумњиво одраз већ познатих тадашњих политичких планова о установљењу југословенске државе чију нацију тек треба створити. А стварање тог заједничког књижевног језика аутор ће покушати да објасни Књижевним договором (1850), на којем су учесници предложили „да књижевним језиком Срба и Хрвата буде херцеговачко наречје којим је писао Вук Караџић” (95), чиме је, по Белићу, Караџић „извршио велико *уједначавање* књижевног језика свих Срба и Хрвата” (96, курс. П. Р.). Оваква лингвополитичка терминологија, којом је Белић већ тада добро владао и коју ће завештати будућим генерацијама српских лингвиста на штету србистике,²¹ широко ће отворити пут и за непрестано откривање духа југословенства у Караџићеву раду (исп. фус. 12).

Врло брзо ће се, међутим, показати да Белићеве лингвистичке процене, као ни Скерлићеве, не могу проћи озбиљнији испит времена, те да су оне имале само политичкопропагандну вредност.²² Додуше, оне ће, као и парадигма југословенства у целини, на српској страни наћи плодно тло, што није имало истог одраза међу Хрватима. Јер, хрватска страна ће заправо све време бити заокупљена управо питањем свог националног идентитета (исп. нпр. фус. 8, 24), у чему ће јој језик, – а пре свега *питање његовог назива*, – бити у томе кључна полука. Југословенство ће бити Хрватима само средство у остваривању својих политичких циљева, нарочито оно Брозово, које ће им за те циљеве бити посебно благодатан оквир (в. 4).

²⁰ О томе пише у трећем одељку, под насловом *Књижевни језици. – Црквени језик. – Народни дијалекти у књижевности. – Вук Караџић, илирски покрет и јединство књижевног језика Срба и Хрвата* (93–96).

²¹ Исп. овде о „караџићевском” (м. „српском”) књижевном језику у Хрвата, о Караџићеву стварању „српскохрватског књижевног језика” и др.

²² О овом Скерлићевом и Белићевом приступу, укључујући и шири контекст историјских дешавања, в. и РАДИЋ 2021.

3. Уместо закључка: српски језик од готовине до вересије

Прихватање парадигме о „српскохрватском језику” и његовим „на-речјима” (тзв. штокавском, чакавском и кајкавском) од стране српских фи-лолога, – при чему је само српско („штокавско”) обележено као *заједнич-ко*, и српско и хрватско, док су остала два (п)остајала искључиво хрватска, – наметнуће логичан закључак да је српски као „штокавски” тек саставни део ширег, по свему судећи *хрватског* језичког дијасистема.²³ Иако се на-ивним или идеолошки добро мотивисаним српским интелектуалцима ти закључци о српском језику, изведени из „српскохрватске” лингвополитичке парадигме, данас чине невероватним и можда унеколико бесмисленим, они су резултат прилично логичнога следа. Уосталом, они нису без корена ни у старијим хрватским политичким плановима. Тако је великохрватски идеол-ог, херцеговачки Хрват Анте Старчевић (1823–1896), иако Србин по порек-лу (по несрећи и својој и српскога рода), на јужнословенском простору од Триглава до Солуна признавао само једну, хрватску нацију, српски етнички простор видео као тек локално хрватско обележје, а српски језик као „јед-ну вараличку измишљотину” (према СКЕРЛИЋ 1912: 115, исп. фус. 6). У свом расистички обележеном панхрватству он је Србе, „нечисту пасмину”, „балканску фукару” или „сталез робова”, што их је предводила наводно хрватска династија Немањића, те кнез Лазар „похерваћеник” (или, по њему, Хрвати „Милош Кобилић”, „Арсеније III Црнојевић” и др.), видео као народ без икаквих вредности (116). Не много другачије, но с далеко више и знања и такта, наступаће В. Јагић. Он је управо 1864. године, поводом Карациће-ве смрти, порицао поједине делове Карацићева и Миклошичева учења, од-бијајући могућност сагледавања „штокавице” и „чакавице” кроз језичко-на-ционалне категорије. За њега су то само два идиома једне исте језичке це-лине која су успоставила свој хијерархијски однос тек по критерију протока времена („чакавски” као старији стадијум „штокавскога”), те отуда одвајати у лингвистичком смислу шта је ту хрватско а шта српско, по аутору, нема смисла (исп. JAGIĆ 1864: 262–264). Зато ће он, представљајући се југосло-венски оријентисаним интелектуалцем, будуће српско-хрватско приближа-вање оставити времену и духу његовога напретка. Ипак, „Jagić je već 1864 ispravno učio svoje gimnazijalce, da je ’tako zvano narečje čakavsko’ ’stariji hervatski jezik’, a ’štokavsko narčje’ da je noviji hervatski jezik” (SKOK 1949:

²³ Но, хрватски филолози неће пропустити да подсети Србе да и на књижевнојезичком плану термин „српскохрватски”, који су Срби здушно прихватили, може само значити „хрватски на српски начин” (BROZOVIĆ 2001: 26). Тиме постаје јасније зашто је у Хрвата термин „хрватскосрпски” тешко заживљавао и поред одредби тзв. Новосадскога договора (1954) које су овај термин сугерисале хрватској страни (насупротив термину „српскохрватски”, намењеном српској, тачније србијанској средини, исп. фус. 25).

49).²⁴ Тиме се хрватски антисрпски лингвополитички круг, снажно обновљен од стране искреног хрватског шовинисте Старчевића, успешно затворио с наводно југословенски оријентисаним Јагићем.

Парадигми о заједничком „српскохрватском” народном и књижевном језику добрано су кумовали и српски научници југословенски оријентисани, који су одбацили Миклошич-Караџићево учење о српском („штокавици”) и хрватском („чакавици”) као различитим језицима. Притом је њихов пристанак уз југословенску идеју значајно и тада и касније углавном подилажење и додворавање хрватској страни и чињење уступака на штету српских и научних и националних интереса, из не баш увек до краја јасних разлога. Део српских интелектуалаца се, на другој страни, не разумевајући ствари до краја, можда погрешно понео (или је само успешно представљао „самоубилачку српску толерантност”, О. Луковић Пјановић) кад је са симпатијама гледао како Хрвати оно што је српско подводе (и) под хрватско (исп. СТОЈАНОВИЋ 1902: 495). Паралелно је с тим у вези део Срба био склон и да се поузда у некадашњу славу и бројност свога народа, потценивши моћ и милитантне амбиције католичке цркве. А њен је главни клерикалистички пројекат на Балкану управо био обликовање и ширење хрватске нације, као католичке (исп. фус. 8), пре свега на штету широко распрострањенога српског народа (исп. ŽUTIĆ 2020: 59, 90–93 и др.). Тако ће и аминовање парадигме о заједничком „српскохрватском језику” од стране српских научника (рачунајући и прихватање дијал. термина „штокавско наречје” / „штокавски дијалекат” као замене за „српски језик”) дати слободна крила новохрватској експанзионистичкој идеологији. Идеологији подупртој широким процесима католизације, тј. хрватизације српскога становништва Славоније, Далмације, но и Босне, Херцеговине, укључујући Дубровник, приморску Црну Гору, те Срем и друга места која је требало подвести под свеколику власт Загреба.²⁵ Дobar пример те високоинтелектуалне, префињене српс-

²⁴ Идући том логиком, подржаном већ помало пословичном српском интелектуалном лењошћу, немачки социолингвист Л. Аубургер је извео закључак како варварски српски народ у XIX ст. „Hrvatima otima jezik”, односно (што је још теже појмљиво) како је „preuzeo hrvatski književni jezik i onda Hrvatima brutalno nametnuo serbokroatizam” (ОКУКА 2006: 291). Томе би можда још понеко у свету и поверовао да највећи домет хрватске мисли према Србима није тек у традицији простих замена теза (кривотворења): да се, нпр., под словенским „Илирима” у прошлости нису подразумевали Срби него Хрвати, да стара дубровачка, далматинска и славонска књижевност није била српска него хрватска, да нису Хрвати преузели књижевни језик од Срба него Срби од Хрвата, да није хрватски („чакавски”) био део српског језика него је српски („штокавски”) део хрватског, да Н. Тесла није био Србин него Хрват, па чак и, како је недавно обзнањено у хрватској науци, да нису Срби били изложени геноциду од стране Хрвата у Другом светском рату него су Срби спровели геноцид над Хрватима. Итд., итд.

²⁵ По Ј. Штросмајеру је Загреб у време слабљења Турске империје требало да постане будуће средиште „не само Славоније и Далмације него и целог јужног Славенства”, јер су, по самим бискуповим речима, божјом провидности управо Хрвати позвани „da budu kvasac u ruci Boga i Svete Apostolske Stolice koji će, tijekom vremena, prožeti tijesto južnih Slavena te

ке сарадње, својеврсне колаборације с оваквом идеологијом, управо су Ј. Скерлић и А. Белић, што је најбоље исказано њиховим односом према српско-хрватском језичком питању па чак, не случајно, и према самом Старчевићу, кога су обојица покушавали одбранити пред српским јавним мњењем (в. фус. 12).

Но, ни ту није крај ове приче, јер ће изданци овакве лингвополитике још дуго остати у Срба, а посебно повољне услове за њен опстанак омогућиће период титоизма својом комунистичко-атлантистичком концепцијом борбе против Срба и српског историјског памћења, који ће се снагом неке врсте дубоке државе цилитнути до данашњих дана (исп. РАДИЋ 2019; РАДИЋ 2021а; РАДИЋ 2022). Отуда, те не мале трагове суптилно негованог југословенског „(србо)хрватства” у науци о српском језику и данас препознајемо на многим местима, почев од лошег и непримереног статуса ћирилице у Србији, те упорног чувања идеологизованог наслова Академијиног речника (*Речник српскохрватског књижевног и народног језика*), до низа лингвистичких издања у којима се негује „српскохрватска” идеолошка матрица (нпр. у *Правопису српскога језика, Нормативној граматици српског језика*, оба у издању Матице српске, исп. фус. 25). То даље иде у ширину до појединих популарних издања (нпр. београдског *Политикиног забавника*) у којима се организовано уклања из употребе лингвоним „српски језик”. Отуда се недавне најаве из јула 2022. године, потекле из самог врха србијанске власти, о предстојећим кључним променама у овдашњем просветном систему ради заштите српског националног идентитета, не би смеле свести само на потребу ученичког фактографског упознавања са по Србе заиста многим трагичним историјским догађајима. Заштита српског националног идентитета морала би шире укључити препознавање и регистровање штетних остатака прошлих времена, што подразумева шири фронт борбе против српске духовне клонулости и оронулости, којима је често корен у хроничној неспособности да се искорачи из мочваре југословенства.²⁶ А то се попут каквог рецидива континуирано провлачи до наше *савремене научне и културне збиље*, што се, као и увек, најбоље читује управо стањем у науци

ih privesti jedinstvu Svete katoličke Crkve” (КРЕСТИЋ 2019: 180, 358, према С. Милетићу). Кад је о језичком питању реч, није тешко закључити да је и потоњи Новосадски договор (1954), намењен пре свега Србијанцима и спроведен под покровитељством Матице српске, био на линији Штросмајеровог екстремног хрватства. Утолико је разумљивији податак да је (наводно) управо Матица српска предложила овај састанак проблематизујући језичко питање у Срба и Хрвата, одн. питање назива језика у Србији, иако је по тада важећем уставу (1947) у НР Србији у службеној употреби био традиционални назив – „српски језик”.

²⁶ Трагови југословенског духа међу Србима остали су и у називима низа институција који и даље чувају придев *југословенски* (нпр. „Југословенско драмско позориште”, „Југословенска кинотека”, „Југословенско речно бродарство”, исп. и ТАНЈУГ као скр. од некадашње партизанско-комунистичке „Телеграфске агенције нове Југославије”), а чак два главна србијанска фудбалска клуба („Партизан” и „Црвена звезда”) и даље се у земљи и свету такмиче под титонстичком називном симболиком.

о српском језику – и, нарочито, односом државне политике према српском језику и његовој баштини (исп. Радић 2022).²⁷

Цитирана литература

- БЕЛИЋ, Александар. „Србија и јужнословенско питање.” [1915] Александар Белић, *Историја српског језика – студије, расправе, критике*, Изабрана дела Александра Белића, 7. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999, стр. 77–171 (репринт).
- ГРУЈИЋ, Радослав. *Апологија српскога народа у Хрватској и Славонији и његових главних обележја*. Нови Сад: Штампарија учитељског деоничар друштва „Натошевић”, 1909.
- ДАНИЧИЋ, Ђуро. „Диоба словенских језика.” [1874] У Петар Милосављевић, *Срби и њихов језик. Хрестоматија*. Београд: Требник 2002, стр. 307–310 (репринт).
- ДВОРНИКОВИЋ, Владимир. *Карактерологија Југословена*. [1939] Београд: Просвета, 2000 (репринт).
- ЕКМЕЧИЋ, Милорад. *Дуго кретање између клања и орања. Историја Срба у новом веку (1492–1992)*. Београд: Evgo–Giunti, 2011.
- ИВИЋ, Павле. *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и итокавско наречје*. – 2. изд. Нови Сад: Матица српска, 1985.
- ИВИЋ, Павле. *Полемички и други сродни списи* (прир. Р. Стијовић). Павле Ивић – Целокупна дела, IX/1. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2014.
- КАРАЦИЋ, Вук. „Срби сви и свуда.” [1849] У Петар Милосављевић, *Срби и њихов језик. Хрестоматија*. Београд: Требник 2002, стр. 129–146 (репринт).
- КАРАЦИЋ, Вук. *Сабрана дела Вука Караџића. Преписка, VIII (1848–1850)* (прир. Г. Добрашиновић и др.). Београд: Просвета, 1994.
- КАРИЋ, В. *Србија. Опис земље, народа и државе*. Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1887.
- КОСТИЋ, Лазо, М. *Крађа српског језика*. [1964] Нови Сад: Добрица књига, 1999 (репринт).
- КРЕСТИЋ, Василије, Ћ. *Грађа о српскохрватским односима и Србима у Хрватској, 1848–1914*. Београд: САНУ – Архив Србије, 2019.

²⁷ Ова ме је последња тврдња подсетила на једно искуство везано за моје лингвистичко излагање у Британској библиотеци у Лондону 2014. год. на тему *The language reform of Vuk Stefanović Karadžić and the national question among the Serbs* (в. RADIĆ 2015). Након што сам започео предавање, представивши претходно на видеобиму етничку карту српског народа према Лондонском споразуму из 1915. год., делегација србијанске амбасаде напустила је салу. (У то се необично добро уклопило претходно одбијање институције у којој радим да финансијски подржи моје учешће на овом међународном скупу.)

- МЕДАКОВИЋ, Михаило. „Конгрес Хрватско-римске цркве у Загребу.” [1901] У *Satena mundi, Књига IV. О националном идентитету Срба* (прир. Б. Нешкић). Пирот: Рi-press, 2020, стр. 559–561 (репринт).
- МИКЛОШИЋ, Франц. „Српски и хрватски.” [1879] У Петар Милосављевић, *Срби и њихов језик. Хрестоматија*. Београд: Трeбник 2002, стр. 201–202 (репринт).
- НОВАКОВИЋ, Стојан. *Историја српске књижевности. Преглед угађан за школску потребу*. Београд: Издање и штампа државне штампарије, 1871.
- РАДИЋ, Првослав. „О тзв. Великом речнику САНУ и неким другим питањима.” *Књижевност и језик*, LXIV/1–2 (2017): стр. 25–37. doi: org/10.18485/kij.2017.64.1_2.2
- РАДИЋ, Првослав. „О србистичким међама и размеђама и нашој савременој збиљи. Од В. Караџића до А. Белића и назад.” У *Вуковим трагом на Косову и Метохији* (ур. Г. Јашовић). Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини с привременим седиштем у Косовској Митровици – Градска библиотека „Вук Караџић” у Косовској Митровици, 2019, стр. 133–147.
- РАДИЋ, Првослав. „Филолошка парадигма Вука Караџића о српском језику и југословенска идеологија. У периоду до стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.” У *Крај рата, Срби и стварање Југославије* (ур. М. Војводић). Београд: Српска академија наука и уметности, 2021, стр. 537–552.
- РАДИЋ, Првослав. „О буњевачком језичком питању у Језикофилу Института за српски језик САНУ и још понешто о српској икавици.” <<https://petrovgrad.org/kultura-srp/проф-др-првослав-радић-о-буњевачком-је->> 2021a (25. 12. 2021).
- РАДИЋ, Првослав. „О српским граматикама између науке и политике и о неким другим питањима : Поводом питања о месту хрватског језика међу јужнословенским језицима.” <<https://naukaikultura.com/o-srpskim-gramatikama-izmedju-nauke-i-politike-i-o-nekim-drugim-pitanjima/>> 2022 (15. 03. 2022).
- РЕЧНИК САНУ-I: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, I* (с Уводом А. Белића, VII–XXVI). Београд: Српска академија наука, Институт за српскохрватски језик, 1959.
- СКЕРЛИЋ, Јован. „Откуд Вуку Зидање Скадра – написао др Никола Андрић.” [1908] Јован Скерлић, *Писци и књиге, II* (ред. М. Ризвић и М. Бегић). Београд: Просвета, 1964, стр. 22–25 (репринт).
- СКЕРЛИЋ, Јован. „Керубин Шегвић: Др Анте Старчевић. Његов живот и његова дјела.” [1912] Јован Скерлић, *Писци и књиге, II* (ред. М. Ризвић и М. Бегић). Београд: Просвета, 1964, стр. 107–129 (репринт).
- СКЕРЛИЋ, Јован. „Источно или јужно наречје.” [1913] Јован Скерлић, *Писци и књиге, II* (ред. М. Ризвић и М. Бегић). Београд: Просвета, 1964, стр. 328–358 (репринт).
- СКЕРЛИЋ, Јован. *Историја нове српске књижевности*. [1914] Београд: Просвета, 1964 (репринт).

- СТОЈАНОВИЋ, Никола. „Срби и Хрвати.” [1902] У *Catena mundi, Књига IV. О националном идентитету Срба* (прир. Б. Нешић). Пирот: Pi-press, 2020, стр. 492–496 (репринт).
- BROZOVIĆ, Dalibor. „Lingvistički nazivi na srednjojužnoslavenskom području.” У *Језик и демократизација* (ур. S. Mønnesland). Сарајево: Institut za jezik, 2001, стр. 25–32.
- JAGIĆ, Vatroslav. „О заслугама Вука Штефановића Карadžића.” [1864] У Петар Милосављевић, *Срби и њихов језик. Хрестоматија*. Београд: Требник, 2002, стр. 239–264 (репринт).
- MATASIĆ, Tomo. *Dobar dan! Ein Lehrbuch des Kroatischen mit Anhang für Serbisch*. München: Max Hueber Verlag, 1994.
- OKUKA, Miloš. *Srpski na kriznom putu. (Povjesnica, ideologija, jezička zbilja)*. Istočno Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2006.
- RADIĆ, Prvoslav. “The language reform of Vuk Stefanović Karadžić and the national question among the Serbs.” *Филолог – часопис за језик, књижевност и културу*, VI/11 (2015): стр. 46–55. doi: 10.7251/fil1511046r
- SKOK, Petar. „Jagić u Hrvatskoj.” *RAD JAZU*, 278 (1949): стр. 5–76.
- ŽUTIĆ, Nikola. *Ilirski zavod svetog Jeronima. Od srpsko-rimokatoličkog do hrvatskog 1453–1971*. Београд: Институт за савремену историју, 2020.

Prvoslav T. Radić

THE ROLE OF THE SERB ELITE IN THE CREATION OF THE LINGUISTIC-POLITICAL CONSTRUCT “SERBO-CROATIAN LANGUAGE”

With special regard to J. Skerlić and A. Belić as advocates of the Yugoslav idea

After the adoption of the Serb language (the so-called Shtokavian) as a literary language among Croats under the Illyrian movement of the 1830s, namely after the establishment of a shared literary language for Serbs and Croats, the linguistic-political paradigm of a common „Serbo-Croatian” language was gradually accepted in Serb language studies. As a consequence, Serb language studies faced difficulties regarding crucial academic and theoretical issues, the effects of which would be felt to this day. A significant role in this was played by a part of the Serb philological elite in the 19th and 20th centuries, who opted for the Yugoslav idea. Consequently, the Yugoslav-oriented Serb linguists rejected the Miklošič-Karadžić theory about the Serb language („Shtokavian”) and the Croat language („Chakavian”) as different languages, adjusting their linguistic approach to the newly set ideological goals. Moreover, the adoption of the Yugoslav idea involved, both then and later, mostly a condescending and flattering approach to the Croats (and even Europe), and concessions to the detriment of Serb academic and national interests, for reasons that were not always entirely clear.

As good examples of the sophisticated Serb collaboration with the Yugoslav ideology we may cite some parts of Jovan Skerlić's and Aleksandar Belić's theories. Fascinated by the idea that it was necessary to create an even more uniform literary language for Serbs and Croats (including even Slovenians), Skerlić launched immediately before World War I a survey on the literary language, proposing the Ekavian speech and Latin alphabet as the unifying factors of a new, more unified literary language. In this respect, Belić's study *Srbija i južnoslovensko pitanje* (*Serbia and the South Slavic Issue*), published at the height of the war (1915), served as a kind of a political manifesto aimed at the unification of Serbs, Croats and Slovenians, where the author tried to frame the language issue as the guiding idea of the Yugoslav political enterprise.

Keywords: Serb language, „Serbo-Croatian” linguistic construct, Yugoslav ideology, linguistic-political studies, Jovan Skerlić, Aleksandar Belić.